

The Lūtīs in Khorramabad: A Sociological Analysis of Factors Influencing Social Distance and the Decline in Status of a Musical Group*

Abstract

The social position of subcultures related to music professions in the cultural regions of Iran is an important topic for investigation. Various theories have been proposed regarding the definition of the social position of individuals, social groups, and so on. One of these subcultures that are scattered across different areas is the Koli (Gypsy), used as a general term, who are also known by other names. Luti is a group derived from this subculture residing in Khorramābād. The Luti of Khorramābād play a significant role in the continuity of music in Khorramābād; however, for various reasons, they do not hold much prestige in the region, and the community maintains a defensive attitude and keeps its distance from this social group. This research aims to investigate the social position of the Luti based on relevant theories of social status and various factors in shaping their social standing. The research method is qualitative, and the presentation method of this study is descriptive-analytical, with data collection based on field studies and library resources. The main question of the research revolves around the factors that have influenced the manifestation of the social status of the Luti. The Luti of Khorramābād can be considered a type of diaspora who, for several reasons, migrated to Khorramābād and settled in a number of neighborhoods. Since the establishment of this subculture in the region, despite efforts to adopt cultural and social aspects of the host culture, the Luti have apparently failed to achieve a conventional social standing. This issue is attributed to some of their cultural, economic, and social behaviors. The most important cultural aspect relates to religious matters, where a lack of adherence to religious observance and superficial acceptance of religious constraints sometimes leads to distancing. Occupational activities at three levels -musicianship and dancing, engaging in blue-collar jobs, and, in instances, engaging in unconventional behaviors such as begging, theft, addiction, etc.- have exacerbated this issue. Social behaviors, including a lack of educational attainment and forcing women and children into unconventional activities, lead to rejection and social frustration. Although the Luti participated in the war after the 1979 revolution, and the public's view of the music profession has changed in recent decades, which has moderated some of the attitudes towards the Luti in the region, the Luti still do not enjoy a proper social position due to the long history of the influencing factors mentioned. Overall, these factors lead to a kind of social isolation. These factors have contributed to the emergence of resentment toward the dominant culture

Citation: Meysami, Seyed Hossein, & Mohammadzadeh, Soroush. (2026). The lūtīs in Khorramabad: A sociological analysis of factors influencing social distance and the decline in status of a musical group. *Journal of Fine Arts: Performing Arts and Music*, 31(1), 81-91. (in Persian)

© Authors retain the copyright and the full publishing.

Publisher: University of Tehran Press.

*This article is derived from the second author's master thesis, entitled "The social status and the method of transmission of the luti music in Khorramabad from 1350 to 1400 SH," under the supervision of the first author at the Iran University of Art.

Received: 25 Feb 2025

Received in revised form: 09 Apr 2025

Accepted: 17 May 2025

Seyed Hossein Meysami¹ [iD](#) (Corresponding Author)

Associate Professor, Department of Ethnomusicology, Faculty of Music, Iran University of Art, Tehran, Iran.

E-mail: meysami@art.ac.ir

Soroush Mohammadzadeh² [iD](#)

Master of Ethnomusicology, Department of Ethnomusicology, Faculty of Music, Iran University of Art, Tehran, Iran.

E-mail: soroush.mohammadzadeh@alumni.um.ac.ir

<https://doi.org/10.22059/jfadram.2025.390261.616028>

of society, the concealment of their identity, feelings of resentment and isolation, limited intermarriage with the host community, and frustration with the profession of musicianship-all of which have, at times, led to the migration of some Luti. To summarize: 1. music and dance, 2. labor, 3. unconventional activities such as begging, theft, addiction, etc.; and the lack of attention to education, treatment of women and children, and so forth have all played a role in their social exclusion. All these factors have influenced the decline of the social position of the Luti in the region.

Keywords: Luti subculture of Khorramabad, Luristan music, musical prestige, social exclusion, subculture

لوتی‌ها در خرم‌آباد: تحلیل عوامل جامعه‌شناختی مؤثر بر فاصله اجتماعی و نزول منزلت یک گروه موسیقایی*

چکیده

لوتی‌های خرم‌آباد، از خرده‌فرهنگ‌های فعال در عرصه موسیقی محلی ایران، نمونه‌ای گویا از تأثیر عوامل اجتماعی و فرهنگی بر تداوم یا زوال منزلت موسیقایی در یک جامعه محلی‌اند. این گروه که از کولی‌ها منشعب شده و موسیقی را از فرهنگ میزبان اخذ کرده‌اند، با وجود این پیوند فرهنگی، به دلایل مختلف شأن چندانی ندارند و جامعه فاصله‌گذاری خود را حفظ می‌کند. لوتی‌ها در گذشته

نقشی مهم در پیوند موسیقی با آیین‌ها و شادی‌های عامه داشتند و بخشی از حافظه موسیقایی لرستان را شکل داده‌اند. موسیقی در زندگی آنان نه تنها ابزار معیشت، بلکه مؤلفه اصلی هویت فرهنگی و ابزار بیان احساسات جمعی است. پژوهش حاضر با هدف بررسی عوامل مؤثر بر نزول جایگاه اجتماعی و چگونگی شکل‌گیری فاصله‌گذاری جامعه میزبان با خرده‌فرهنگ لوتی‌ها در خرم‌آباد انجام شده است. روش تحقیق، کیفی با رویکرد توصیفی تحلیلی است و داده‌ها از طریق مشاهده، مصاحبه و منابع کتابخانه‌ای گردآوری شده‌اند تا ابعاد فرهنگی به‌دقت واکاوی شوند. یافته‌ها نشان می‌دهد افول منزلت اجتماعی لوتی‌ها حاصل تعامل سه دسته عامل است: تضاد فرهنگی-مذهبی، ساختار شغلی ناپایدار و انحراف از هنجارهای کلان اجتماعی. این عوامل با تضعیف نقش موسیقی، به تداوم طرد انجامیده و نتایج، جایگاه کنونی آنان را در ساختار اجتماعی و نظام فرهنگی لرستان ترسیم می‌کند.

واژه‌های کلیدی: خرده‌فرهنگ، فاصله‌گذاری اجتماعی، لوتی‌های خرم‌آباد، منزلت موسیقایی، موسیقی لرستان

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۱۲/۱۰

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۱/۲۰

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۴/۰۲/۲۷

سید حسین میثمی^۱ (نویسنده مسئول): دانشیار گروه اتنوموزیکولوژی، دانشکده موسیقی، دانشگاه هنر ایران، تهران، ایران.
E-mail: meysami@art.ac.ir

سروش محمدزاده^۲: کارشناس ارشد اتنوموزیکولوژی، گروه اتنوموزیکولوژی، دانشکده موسیقی، دانشگاه هنر ایران، تهران، ایران.

E-mail: soroush.mohammadzadeh@alumni.um.ac.ir

<https://doi.org/10.22059/jfadram.2025.390261.616028>

استناد: میثمی، سید حسین و محمدزاده، سروش (۱۴۰۵). لوتی‌ها در خرم‌آباد: تحلیل عوامل جامعه‌شناختی مؤثر بر فاصله اجتماعی و نزول منزلت یک گروه موسیقایی. نشریه هنرهای زیبا: هنرهای نمایشی و موسیقی، ۳۱(۱)، ۸۱-۹۱.

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

© نگارندگان، حق تکثیر و امتیاز کامل انتشار مقاله خود را حفظ می‌کنند.

*مقاله حاضر برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نگارنده دوم با عنوان «جایگاه اجتماعی و شیوه انتقال موسیقی لوتی‌ها در خرم‌آباد از ۱۳۵۰ تا ۱۴۰۰ شمسی» می‌باشد که با راهنمایی نگارنده اول در دانشگاه هنر ایران ارائه شده است.

مقدمه

به گونه‌ای مجبور به زندگی با این پاره‌فرهنگ هست؛ پذیرش به فراخوانی آن‌ها در مراسم شادی و اجرای موسیقی در محافل آن‌ها است. در این مقاله تلاش می‌شود ابتدا به عوامل مختلف فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در ارتباط با جایگاه اجتماعی لوتی‌ها پرداخته شود و سؤال اصلی این است که لوتی‌ها از چه جایگاهی در خرم‌آباد برخوردارند؟

روش پژوهش

روش تحقیق این پژوهش، کیفی بارویکرد توصیفی تحلیلی است. داده‌ها از طریق مطالعه‌ی میدانی، مشاهده و مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته گردآوری شده‌اند. مصاحبه‌ی نیمه‌ساختاریافته از ویژگی‌های هر دو نوع مصاحبه‌ی ساختاریافته و غیر ساختاریافته برخوردار است و به مشارکت کنندگان اجازه می‌دهد دیدگاه‌ها و تجربه‌های خویش را آزادانه بیان کنند. برای تحلیل داده‌های گردآوری شده، از چارچوب مردم‌نگاری انتقادی بهره گرفته شده است تا ابعاد فرهنگی و اجتماعی موضوع با دقت بیشتری تبیین شود.

محدوده این پژوهش مربوط به لوتی‌های ساکن در محله‌ی اسدابادی، واقع در بخش شمال شرقی شهر خرم‌آباد در استان لرستان است. این محله از مناطق قدیمی و پرجمعیت شهر به‌شمار می‌رود و با محله‌های شمشیرآباد، بهداری، ناصرخسرو و آزادی مجاورت دارد. بافت اجتماعی اسدابادی به دلیل حضور گروه‌های قومی و طبقاتی متنوع، زمینه‌ی مناسبی برای بررسی وضعیت فرهنگی و منزلت اجتماعی لوتی‌ها فراهم می‌کند.

جامعه‌ی مشارکت کنندگان این تحقیق شامل پنج نوازنده‌ی قوم لوتی بود که موسیقی منبع اصلی درآمد و محور گذران زندگی آن‌هاست و در میان مردم خرم‌آباد به‌عنوان نوازندگان چیره‌دست شناخته می‌شوند. این افراد غالباً در نزد مردم خرم‌آباد با نام کوچک و فامیلی شناخته شده‌اند.

در این تحقیق همچنین از ۱۰ نفر از اهالی خرم‌آباد که با این قوم آشنایی دارند و اجرای لوتی‌ها را از نزدیک دیده‌اند، اطلاعات ارزشمندی کسب شد. با توجه به تأکید نوازندگان لوتی مبنی بر عدم افشای هویت در این تحقیق، برای اشاره به هر کدام از ایشان، کد مخصوص استفاده شده است. از اطلاعات مورد استفاده به دو شیوه‌ی غیرمستقیم و نقل قول‌های مستقیم در متن بهره‌برداری شد. مشخصات کلی مشارکت کنندگان در مصاحبه شخصی در جدول ۱ آمده است.

کولی غالباً عنوان شناخته‌شده برای عموم خُرده‌فرهنگی است که در اقصا نقاط ایران با عناوین متفاوتی مشخص می‌شوند. این خُرده‌فرهنگ در خرم‌آباد به دو دسته لوتی‌ها و گورونی‌ها تقسیم می‌شوند. احتمال دارد که ریشه کلمه لوتی برگرفته از لولی باشد. موسیقی نقشی حیاتی در هویت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی لوتی‌ها داشته است. لوتی‌ها در اجتماع به‌عنوان نوازنده و سازنده ساز شناخته می‌شوند و موسیقی به‌عنوان منبع اصلی درآمد این گروه تلقی می‌شود. همچنین، موسیقی جز، جدائی‌ناپذیر فرهنگ مردم لرستان بوده است و این موضوع با حفظ مرزهای فرهنگی سبب پیوند نسبی میان لوتی‌ها و مردم خرم‌آباد شده است. در این تحقیق جایگاه اجتماعی لوتی‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد و با توجه به هدف تحقیق، از بررسی ابعاد زندگی گورونی‌ها چشم‌پوشی می‌شود. گاه در منابع منتشرشده در ارتباط با این حوزه فرهنگی به جای لوتی‌ها کولی ذکر شده است که در اصل منظور همان لوتی‌ها هستند. در مورد جایگاه اجتماعی به مؤلفه‌های مختلفی از قبیل شغل، پُست و مقام، تمکن مالی، میزان تحصیلات و غیره اشاره می‌شود. تحقیقات نشان می‌دهند که لوتی‌ها در اقصا نقاط ایران پراکنده‌اند و سابقه حضور آن‌ها در ایران و دیگر کشورها به قرون دور برمی‌گردد و ماوای اصلی آن‌ها سند، در پاکستان کنونی، بوده است (میثمی، ۱۳۹۵، ۶۵) که به کارهای مختلفی از جمله موسیقی می‌پرداختند. اگرچه این قوم به‌عنوان نوعی دیاسپورا می‌کهن، برخی از آداب فرهنگی خود را حفظ کرده‌اند ولیکن از فرهنگ میزبان برخی موارد را گرفته‌اند. یکی از موارد پذیرشی، موسیقی است. هم‌اکنون شغل اصلی لوتی‌ها موسیقی است، اما گاه در موقعیت‌های زمانی به امور دیگر نیز می‌پردازند که طیف گوناگونی را شامل می‌شود که گاه در مرزهای ناهنجاری با جامعه، می‌توان آن‌ها را جای داد. آنچه که در ارتباط با فعالیت‌های لوتی‌ها مطرح می‌شود تفاوت‌های بارز این پاره‌فرهنگ است که سبب می‌شود مردمان خرم‌آباد همواره مرزهای خود را با این اقلیت فرهنگی حفظ کنند. بنابراین می‌توان چنین برداشت کرد که مردمان خرم‌آباد در حین به‌کارگیری آن‌ها نمی‌خواهند مرزهای موجود مخدوش شود و همواره نوعی نگاه فاصله‌گذاری شده که مبتنی بر پیوستار مُخل اجتماعی، تحمل و پذیرش است که البته مُخل اجتماعی به رفتارهای ناهنجار آن‌ها برمی‌گردد؛ تحمل

جدول ۱. مشخصات کلی مشارکت کنندگان در مصاحبه‌های شخصی (بر اساس مصاحبه‌های میدانی)

کد	جنس	وضعیت تأهل	شغل	کد	جنس	وضعیت تأهل	شغل
۱	مرد	متاهل	نوازنده	۸	زن	متاهل	خانه‌دار
۲	مرد	متاهل	نوازنده	۹	مرد	متاهل	جوشکار
۳	مرد	متاهل	نوازنده	۱۰	مرد	مجرد	راننده
۴	مرد	متاهل	نوازنده	۱۱	مرد	مجرد	دانشجو
۵	مرد	متاهل	نوازنده	۱۲	مرد	مجرد	دانشجو
۶	مرد	متاهل	کارگر	۱۳	مرد	مجرد	دانشجو
۷	مرد	متاهل	شغل آزاد	۱۴	مرد	متاهل	سوپرمارکت
۱۵	مرد	متاهل	فروش ساز				

پیشینه پژوهش

دسته نخست) تجربه زیسته و طرد اجتماعی: بررسی‌های پیشین درباره جوامع کولی عمدتاً بر ابعاد منفی تجربه زیسته آنان تمرکز داشته و مسئله طرد، تبعیض و تحقیر اجتماعی را در کانون توجه قرار داده است. نتایج مطالعات بین‌المللی نشان می‌دهد که مشکلات آموزشی این گروه در نقاط مختلف جهان از الگوی مشابهی پیروی می‌کند (Eren & Gülnihal, 2017). پژوهش‌های لوید و همکاران (Lloyd & McCluskey, 2008) آشکار می‌سازد که طرد و آزار دانش‌آموزان کولی در مدارس نه تنها از سوی هم‌کلاسی‌ها بلکه گاه با حمایت ضمنی معلمان تقویت می‌شود. تحقیقات تایلن و بارش (Taylan, & Barış, 2015) و نیز یوسفوند، محسنی و غیاثوند (۱۴۰۰، ۱۴۰۱) نشان داده‌اند که طرد اجتماعی و چندوجهی بودن محرومیت‌ها، به بازتولید حاشیه‌نشینی و محرومیت در میان کولی‌ها، به‌ویژه زنان، منجر می‌شود. جمال‌محمدی و همکاران (۱۴۰۰) نیز با اتکا به نظریه خرده‌فرهنگ مکتب بیرمنگام، تجربه‌ی طرد اجتماعی نزد گروه‌های مشابه چون لوطی‌های شهر خرم‌آباد را تحلیل کرده‌اند. در مجموع، یافته‌های مانوئل (Manuel, 1989) درباره‌ی کولی‌های مهاجر از فرانسه به اسپانیا نیز بر تداوم انزوای اجتماعی، منع ارتباطات برون‌گروهی و شکل‌گیری روابط درون‌گروهی بسته تأکید دارد.

دسته دوم) هویت فرهنگی و مذهبی: این گروه از مطالعات بر سازوکارهای شکل‌گیری هویت فردی و جمعی، مقاومت فرهنگی در برابر جذب در جامعه‌ی میزبان و نقش باورهای مذهبی تمرکز دارد. صفی‌خانی و همکاران (۱۳۹۵) روایت‌هایی از کولی‌بودن در بستر شهری تهران را ارائه کرده‌اند. درینگتون و کندال (Derrington & Kendall, 2003) و لوکاش (Lukács, 2008) نشان داده‌اند که خانواده‌های کولی غالباً از ادغام کامل فرزندان در نظام آموزشی بیم دارند، زیرا این فرایند را تهدیدی برای حفظ سنت‌ها و ارزش‌های قومی تلقی می‌کنند. فچس (Fejes, 2005) و اسمیت (Smith, 1997) نیز تضاد نقش کودکان کولی میان خانه و مدرسه و موانع فرهنگی آموزش را برجسته ساخته‌اند. در مطالعات ایرانی، منظمی (۱۳۸۷)، ادهمی (۱۳۸۳)، نصری اشرفی (۱۳۸۳) و توحیدی (۱۳۸۳) نقش کولی‌ها و لوطی‌ها را در تداوم میراث موسیقایی و بازنمایی فرهنگی قوم بررسی کرده‌اند. همچنین اسلاووکوا (Slavkova, 2007) و وکردی (Vek-erdi, 1988) به بررسی پذیرش مذهب میزبان توسط کولی‌ها در اروپای شرقی پرداخته‌اند.

دسته سوم) فعالیت اقتصادی و معیشتی: مطالعات این بخش به منابع درآمد، نقش‌های سنتی و تغییرات معیشتی در میان کولی‌ها اختصاص دارد. زندیه، صفری و هادی (۱۳۹۸) نقش کولی‌های غرب ایران را در دامداری، کشاورزی و اجرای آیین‌های جمعی برجسته کرده‌اند. لیلیا خطیب‌زاده (۱۳۹۷) دشواری‌های زیست معیشتی لوطی‌های خرم‌آباد را در زمینه سازگری و نوازندگی بررسی کرده است. فوری (Forry, 1998) بیان می‌کند که تحصیلات رسمی در میان کولی‌ها لزوماً به موفقیت اقتصادی نمی‌انجامد. سلیمانی (۱۳۸۳) نیز جایگاه اجتماعی و اقتصادی لوطی‌های لرستان را از منظر موسیقایی تحلیل کرده است.

در تحقیق پیش رو تلاش شده تا جایگاه اجتماعی لوطی‌ها در خرم‌آباد از منظر فرهنگ، وضعیت اقتصادی و اجتماعی و درهم‌تنیدگی این سه مبحث در ارتباط با موسیقی بررسی شود؛ لذا ترکیب عوامل از یک سو

و ذکر جزئیات بر اساس مطالعه میدانی سبب تمایز این تحقیق از دیگر تحقیق‌ها شده است.

مبانی نظری پژوهش

جایگاه اجتماعی به موقعیتی اطلاق می‌شود که فرد در یک گروه یا جامعه اشغال می‌کند و با مجموعه‌ای از حقوق، وظایف و انتظارات مرتبط است. در جایگاه اجتماعی عوامل مختلفی نقش ایفاء می‌کنند. در این ارتباط رویکردهای نظریه‌های مختلفی مطرح شده است. هر یک از این نظریه‌پردازان اجتماعی بر موارد مختلفی تأکید داشته‌اند. این تأکیدها تا حدود زیادی به شرایط موجود در مناطق فرهنگی جهان برمی‌گردد.

طبق تعریف گروسکی جایگاه اجتماعی به وضعیت و مقام یک فرد در جامعه اشاره دارد که توسط عوامل چندگانه‌ای مانند اقتصاد، تحصیلات، تاریخچه خانوادگی، جنسیت، نژاد و سایر عوامل تعیین می‌شود (Grusky, 2014؛ نیز Wright, 1997؛ Macionis, 2012). جمشید احمد بخاری در کولی‌ها در پوتوآ، برای بررسی زندگی اجتماعی کولی‌ها مؤلفه‌هایی را نام برده است که عبارت‌اند از: اطلاعات خانوادگی، دلایل اقتصادی برای مهاجرت، شرکت در عروسی‌ها، مراسم عزاء، عید، اورس، عاشورا و فعل و انفعالات اجتماعی با جامعه شهری. او همچنین برای بررسی فرهنگ و ارزش‌های کولی‌ها مؤلفه‌های دیگری را برشمرده است (Bukhari, 2014). این مفهوم به توانمندی‌ها، حقوق و وظایف افراد در جامعه اشاره دارد و به شکل مستقیم و غیرمستقیم تأثیرگذار است. این وضعیت معمولاً نقش مهمی در دسترسی به منابع، حقوق و فرصت‌ها در جامعه ایفاء می‌کند. این تحقیق به بخشی از زندگی اجتماعی کولی‌ها و شرکت ایشان در مراسم مختلف و همچنین کنش و واکنش اجتماعی با جامعه شهری پرداخته است. بنابراین، در بیشتر این تعریف‌ها اقتصاد، تحصیلات، شغل، دسترسی به منابع، قدرت، ارتباط، تاریخچه خانوادگی، جنسیت، نژاد، نوع حضور در مراسم، توانمندی‌ها، داشتن فرصت‌ها، نوع کنش و واکنش آن‌ها با جامعه بررسی شده است.

برخی نظریه‌ها بر نقش ساختارهای اجتماعی کلان در تعیین جایگاه افراد تأکید دارند. در این دیدگاه، عواملی مانند طبقه اجتماعی، نژاد، جنسیت و قومیت، فرصت‌ها و محدودیت‌های پیش روی افراد را شکل می‌دهند و در نتیجه، جایگاه آن‌ها را در سلسله‌مراتب اجتماعی تعیین می‌کنند. نظریه‌های دیگر بر تعاملات خرد و نقش کنشگران در ایجاد و حفظ جایگاه‌های اجتماعی تمرکز دارند. این دیدگاه بر اهمیت عواملی مانند مهارت‌های ارتباطی، شبکه‌های اجتماعی و سرمایه فرهنگی در کسب و ارتقای جایگاه اجتماعی تأکید دارد. از مهم‌ترین نظریه‌پردازان در این زمینه عبارت‌اند از پیر بوردیو که با مفهوم سرمایه (اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی) به تبیین نابرابری‌های اجتماعی و جایگاه افراد پرداخته است (Bourdieu, 1979) و رالف دارندورف که با نظریه تضاد، جایگاه اجتماعی را بر اساس دسترسی به قدرت و منابع تعریف کرده و بر نقش تضاد و کشمکش در تغییر و تحول ساختارهای اجتماعی و جایگاه‌های مرتبط با آن تأکید دارد (Dahrendorf, 1959).

کولی‌ها در ایران

کولی‌ها در ایران، با توجه به تنوع جغرافیایی، در بیست استان مختلف حضور دارند. این گروه، به خصوص، در مناطق شهری و حاشیه‌های شهرها

به کاهش تقاضا برای اجراهای سنتی با سازهای سنتی و محلی، مانند دهل و کمانچه، شود. علاقه به موسیقی سنتی و محلی در سال‌های اخیر، بیشتر از طرف خانواده‌هایی است که اصالت فرهنگی و علاقه به ادامه‌دهی این میراث را دارند. در نتیجه، دعوت برای اجراهای موسیقی سنتی و محلی، بیشتر در محافل خصوصی و در میان خانواده‌هایی که به این ارزش‌ها پایبند هستند، رخ می‌دهد. لوتی‌ها هم علت دعوت نشدن به برخی از عروسی‌ها در زمان حاضر را این‌گونه بیان می‌دارند: «چون الان ارگ و وسایل الکتریکی اومده ما رو زیاد دعوت نمی‌کنند مگر به خانواده اصیل باشه و علاقه به موسیقی محلی و سنتی داشته باشه» (کد ۵).

بر همین اساس کولی‌ها در شرایط زمانی و مکانی مختلف به تکدی‌گری و گدایی می‌پردازند. کولی‌ها علت این کارشان را نداشتن زمین‌های کشاورزی و عدم اشتغال در زمین‌های مخصوص به خود می‌دانند. دلایل دیگری که در این ارتباط می‌توان ذکر کرد نداشتن تحصیلات مورد نیاز و همچنین عدم اشتغال در بخش رسمی است. یکی از مواردی که سبب عدم امکان اشتغال در بخش رسمی است، نداشتن مدارک هویتی و در نتیجه طی نکردن دوره سربازی است.

تکدی‌گری و گدایی کولی‌ها ناشی از عوامل ساختاری و اجتماعی متعددی است که زندگی آن‌ها را محدود کرده است. شاید این تکدی‌گری نه به دلیل انتخاب شخصی، بلکه به عنوان نتیجه‌ای از ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و قانونی است که این گروه را از فرصت‌های شغلی و زندگی بهتر محروم کرده است.

لوتی‌ها

مهاجرت کولی‌ها به قرن‌های بسیار دور برمی‌گردد. این کولی‌ان در اقصا نقاط ایران مستقر شده، کمابیش در طی قرون متمادی جابجایی‌ها و مهاجرت‌های اجباری و اختیاری برای آن‌ها اتفاق افتاده است؛ لذا خاستگاه اصلی کولی‌های پیش از مهاجرت به خرم‌آباد به کرمانشاه برمی‌گردد. افراد مهاجر به خرم‌آباد، حدود هفتادسال پیش، از شهر کرمانشاه به شهرستان کوه‌دشت رفته، سپس برای تحقق معیشت، به خرم‌آباد مهاجرت کردند. این افراد در محلات کوروش / دره کوروش و باجگیران / گلسفید سکنی گزیده‌اند. محله کوروش در شرق و محله باجگیران در جنوب غربی خرم‌آباد است. در این محله‌ها، افراد مهاجر به ساخت‌وساز خانه‌های کوچک پرداخته، بیشتر آن‌ها در حاشیه جویبار فصلی (= دره کوروش) یا منطقه پربشیر محله باجگیران، خانه‌های خود را ساختند و هم‌اکنون، لوتی‌ها در این مناطق به صورت گروه‌های خویشاوندی در کنار یکدیگر زندگی می‌کنند (یوسفوند و همکاران، ۱۴۰۱، ۱۰۸).

بافت نامنظم کوچه‌ها و معابر، همچنین معضلات اجتماعی از جمله اعتیاد، دزدی، خشونت و مسائل مشابه، همراه با درآمد پایین مردم منطقه، سبب شده تا این محله‌ها از نظر ارزش اجتماعی در مقایسه با سایر مناطق شهری خرم‌آباد در سطح پایین‌تری قرار گیرد. این محله‌ها به دلیل فقدان دسترسی به راه مناسب و خدمات شهری، فاقد امکانات متعارف هستند. افزون بر این، منازل مسکونی ساخته‌شده در این مناطق، به دلیل عدم دریافت سند رسمی، وضعیت قانونی مشخصی ندارند (یوسفوند و همکاران، ۱۴۰۱، ۱۰۸).

سلیمانی معتقد است که لوتی به افرادی گفته می‌شود که پوستی تیره داشته و به ساختن ساز و نواختن آن‌ها مشغول و به انجام اموری چون

دیده می‌شوند و از شمال تا جنوب و از شرق تا غرب کشور پراکنده شده‌اند. تنوع جغرافیایی ایران و وجود کولی‌ها در این گستره، نشان از حضور فراگیر این گروه در سطوح مختلف کشور است. این توزیع جغرافیایی نشان‌دهنده اهمیت حضور کولی‌ها در زندگی اجتماعی ایران است. این توزیع گسترده در ارتباط با مناطق حاشیه‌ای نیز به وضعیت جمعیتی و فرهنگی این گروه اجتماعی در دیگر نقاط کشور اشاره دارد.

کولی‌ها در ایران با اسامی گوناگون در شهرهای مختلف ایران پراکنده شده‌اند. توشمال گروهی از نوازندگان کولی ایل بختیاری و لر زبان هستند. پهلووان اصطلاحی است که برای نوازندگان حرفه‌ای بلوچ کولی استفاده می‌شود. ساربانان کولی در بلوچستان «جت» نامیده می‌شوند. در مازندران و گرگان، جوکی؛ در ایل قشقایی، چنگی؛ در کرمانشاه، خراط‌ها؛ در کهگیلویه و بویراحمد، خطیر؛ رومانلو یا رومانو در قزوین؛ سوزمانی در سنندج و کرمانشاه؛ غربتی در خراسان و کرمان و غیره نام‌های دیگر ایشان در شهرهای مختلف ایران است. لوتی‌ها و گورونی‌ها هم کولی‌های شهر خرم‌آباد در استان لرستان هستند.

یکی از مهم‌ترین شغل‌های کولی‌ها، پرداختن به موسیقی هست. لوتی‌ها به عنوان نوازندگان چیره‌دست در میان مردم خرم‌آباد شناخته می‌شوند و معمولاً موسیقی محلی و در بعضی مواقع موسیقی مردم‌پسند (با توجه به شرایط مجالس و همچنین درخواست مخاطبان) در مراسم اجرا می‌کنند. اجرای زنده موسیقی لوتی‌ها حاکی از آن است که در این اجراها، نوازندگان به صورت هماهنگ و تعاملی با یکدیگر اجراهایی را انجام می‌دهند که شامل نقش‌های مختلفی‌اند. از نقش‌های اساسی در این اجراها، نوازنده‌های دهل هستند که با ضرب‌های خاص خود، پایه‌ای برای اجرا فراهم می‌کنند. همچنین، افرادی تحت عنوان «شاباش‌گو» نیز نقشی مهم در ایجاد تنوع در اجرا دارند، زیرا با ایفای وظایف مختلف در طول قطعات، برای تنوع و جذابیت اجرا تلاش می‌کنند. همچنین، مشاهده می‌شود که نوازندگان نیز به صورت کمکی در اجرا حضور دارند. آن‌ها در صورتی که نوازنده اصلی نیاز به استراحت داشته باشد یا نیاز به تعویض نوازنده باشد، به او کمک می‌کنند. در این گروه، هر یک از نوازندگان، حداقل مسلط بر دو نوع سازند تا بتوانند در صورت نیاز به جایگزینی در اجراها، نقش مورد نظر را به صورت مؤثری ایفا کنند. این موارد نشان می‌دهد که هماهنگی و تعامل بین نوازندگان در اجراهای لوتی‌ها، عنصر اساسی در ایجاد زیبایی و تنوع در موسیقی سنتی ایرانی است (کد ۱-۵). کارگان اجرایی لوتی‌های لرستان شامل مقام سرساز «قطار»، بیت «بنا بنا»، مقام سنگین سماع، بیت کوش طلا، بیت برزان، بیت «هه لو»، مقام سه‌پا، بیت هالو گنم، مقام دوپا، بیت زنگه زنگه، مقام شانه شکی (اشاری)، بیت رتم و صرا، عزیز بگی، علی دوستی، آواز ساری خوانی، برزان، سبت بیارم، سحری (باری)، مقام پاکتلی، چَمَری، شیونی، رارا است (سلیمانی، ۱۳۸۳، ۷۳).

در دهه‌های اخیر، با پیشرفت تکنولوژی و ورود سازهای الکتریکی و سینتی‌سایزر به صحنه موسیقی، تغییراتی در الگوی دعوت نوازندگان برای اجراهای موسیقی محلی و سنتی ایجاد کرده است. از جمله این تغییرات، کاهش درخواست‌ها برای اجراهای سنتی در مراسم عمومی و اجتماعی است. تحولات فنی و تکنولوژیک، به‌ویژه ورود ارگ و سازهای الکتریکی، علاقه‌مندان به موسیقی سنتی و محلی را به سمت اجراهایی با استفاده از این وسایل جدید سوق داده است؛ اما این تغییرات، می‌تواند منجر

ارتباط با هم‌رنگ‌شدن می‌توان به موارد مهمی چون: فراگیری زبان و موسیقی، دادوستد، شیوه لباس پوشیدن و غیره اشاره کرد.

جایگاه اجتماعی لوتی‌ها

جایگاه اجتماعی لوتی‌ها در خرم‌آباد از وضعیت مناسبی برخوردار نیست؛ اگرچه برخی از علل از جمله مشارکت آن‌ها در جنگ هشت‌ساله ایران و عراق و تغییر افکار مردم نسبت به دین‌بودن فعالیت موسیقی در اجتماع، سبب شده تا این نگاه منفی اندکی معتدل شود، ولیکن کماکان نداشتن اصالت اجتماعی در جوامع عشیره‌ای و قبیله‌ای (محمدی و همکاران، ۱۴۰۰، ۱۰۵) همراه با پیشینه فرهنگی، وضعیت اقتصادی و مسائل اجتماعی تا حد زیادی، مانع بزرگی در برخورد جامعه با لوتی‌ها شده تا به آنان نیز مانند یک شهروند معمولی نگاه شود. در مصاحبه‌های مختلف و منابع منتشر شده به موارد مشترکی در شکل‌گیری این وضعیت نامناسب اشاره می‌شود. برخی از موارد مطرح شده گاه هم‌پوشانی دارند. در اظهارات طرح شده گاه مسائل فرهنگی با موارد اقتصادی و اجتماعی به گونه‌ای گره خورده‌اند که به راحتی نمی‌توان آن‌ها را از یکدیگر جدا کرد؛ با این همه تلاش می‌شود در این مقاله موارد فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی از یکدیگر متمایز شوند تا این مباحث به صورت دقیق‌تر بررسی شوند.

۱. وضعیت فرهنگی

از جمله مواردی که در جایگاه منفی اجتماعی لوتی‌ها در خرم‌آباد تأثیر دارد می‌توان به عدم پایبندی به شرعیات مذهبی و نجس‌بودن ایشان و تصور از نسل شیطان بودن اشاره کرد. دین و مذهب یکی از موضوعات مرتبط با تاریخچه خانوادگی لوتی‌ها است. لوتی‌ها دین اسلام و مذهب شیعه را پذیرفته‌اند. در ارتباط با اینکه آنان چه زمانی به اسلام روی آورده‌اند، اطلاعات دقیقی موجود نیست. بسیاری از آنان در مسجدها در کنار دیگر مردمان به نماز پرداخته در مراسم مذهبی از جمله مراسم محرم شرکت می‌کنند. آنان برای اثبات این موضوع این ادعا را مطرح می‌کنند: «... ما هم مثل بقیه نماز و روزه‌مونو انجام می‌دیم ولی بقیه به ما حرومی میگن» (نوازنده، کد ۴). سلیمانی (۱۳۸۳) بر اساس مطالعات میدانی بیان می‌کند که لوتی‌ها سعی در مسلمان‌نشان دادن خود دارند ولی در عمل احکام اسلام را رعایت نمی‌کنند و در ادامه توضیح می‌دهد که آنان در روابط اجتماعی، تغذیه، بهداشت و ازدواج به احکام اسلام توجهی ندارند. همچنین، از دید او، به زیارت رفتن ایشان صرفاً جنبه تجاری داشته زیرا آنان هنگام سفر به شهرهای مذهبی چون مشهد و کربلا، به زیارت مقبره امامان نمی‌روند (سلیمانی، ۱۳۸۳، ۳۲). افزون بر این، او علت دیگری هم برای اثبات ادعای خود بیان می‌کند و آن این که در خانه هیچ کدام از لوتی‌ها مهر وجود ندارد (همان). در مصاحبه‌های میدانی نیز به عدم پایبندی ایشان به شرعیات اسلام و فقه شیعه اشاره می‌شود. از نظر آنان پذیرش دین اسلام توسط لوتی‌ها، بیشتر برای هم‌زیستی و مصونیت از مشکلات مربوطه است زیرا داشتن دین و مذهب متفاوت عملاً مانع بزرگی برای پذیرش آن‌ها توسط مردم منطقه است؛ اما عملکرد لوتی‌ها اغلب در تعارض با آداب اسلامی است و همین موضوع نوعی فضای ابهام را در بینش مردم نسبت به ایشان ایجاد کرده است. از یک سو ادعای پذیرش اسلام توسط آن‌ها، مانع تعرض جدی از سوی مردم به آن‌ها می‌شود و از سوی دیگر مردم به دلیل عدم رعایت عرف مذهبی، مردم‌تایلی به ارتباط با ایشان ندارند و فاصله خود را با آنان

خننه‌گری می‌پردازند (۱۳۸۳، ۲۷). در روایتی دیگر لوتی‌های خرم‌آباد ساکن حاشیه‌های شهر و محلات پایین، مشغول به انجام کسب و کارهای فرودستانه‌اند (محمدی و همکاران، ۱۴۰۰، ۱۰۵). آن‌ها گروهی اجتماعی، با گرایش خاص، طرز پوشش ویژه، مناسک و شعایر مجزا، اکثراً دوره گرد و آوازخوان و معمولاً سازنده دست‌افزارهای سنتی کشاورزی‌اند (محمدی و همکاران، ۱۴۰۰، ۱۰۵). فرهنگ عمومی جامعه با به حاشیه‌راندن این خرده‌فرهنگ از آن یک دیگری فرودست ساخته است که توان انطباق خود با تحولات جامعه مدرن را ندارد (محمدی و همکاران، ۱۴۰۰، ۱۰۵). لوتی‌ها برای گذران زندگی، نوازندگی و سازندگی را به‌عنوان شغل اصلی خود برگزیده‌اند (همان)؛ و در نواختن انواع ساز استادند (ذوالفقاری، ۱۴۰۰، ۲۰). ساز اصلی آن‌ها کمانچه پشت است؛ این ساز به علت دارا بودن حجم صدای بیشتر در مراسم عروسی مورد استفاده قرار می‌گیرد (منظمی، ۱۳۸۷، ۱۲۶). از دیگر سازهای مورد استفاده آن‌ها می‌توان به سُرنا، دوزله، دهل تنبور و تمبک اشاره کرد. حسن ذوالفقاری (۱۴۰۰) برای بررسی جایگاه اجتماعی کولیان در فرهنگ عامه و ادب فارسی از دو عنوان کلی کسب و کار، معیشت و زندگی و وضع ظاهری، خلقیات و رفتار کولیان برای طبقه‌بندی استفاده کرده است.

طردشدگی یکی از مشکلات اساسی در تقابل میان لوتی‌ها و مردم است. طردشدگی اعضای این قوم که به واسطه انواع کلیشه‌سازی‌ها، برچسب‌زدن‌ها و طبقه‌بندی‌ها محقق می‌شود با پیامدهایی نظیر محروم کردن آن‌ها از امکانات ساختاری، رفاهی و فضایی گوناگون همراه است (Flotten, 2006). فقر، یکی از مشکلات همیشگی کولی‌ها از جمله لوتی‌ها بوده است. لوتی‌ها مردمی فقیر، ناتوان و تهیدست هستند. دلیل آن شاید جایگاه اجتماعی آنان باشد که هیچ‌گاه به آنان فرصت داده نشده تا در اجتماع مطرح شوند. ممکن است سوابق خلاف گروهی از آنان موجب این امر بوده باشد (ذوالفقاری، ۱۴۰۰، ۱۴۶). برخی از افراد این قوم، مورد خطاب قرار گرفتن تحت عنوان «لوتی» را نوعی بی‌احترامی تلقی می‌کنند و در هنگام مصاحبه این گونه نسبت به آن واکنش نشان دادند: «... مردم الفاظ زشتی مثل لوتی استفاده می‌کردند. لوتی نه به اون معنی که در تهران استفاده می‌کنند و به معنیه جوانمرد؛ این لوتی‌ای که این‌ها می‌گفتند به معنی بی‌ارزشه و کاملاً نژادپرستی بوده...» (نوازنده، کد ۵).

دسته دیگر کولی‌ها در خرم‌آباد گورونی‌ها هستند. گورونی‌ها به فعالیت‌هایی مانند چوب‌بری، خراطی، ساخت انواع ساز و ختنه‌گری مشغول هستند: «آن‌ها معمولاً خود را شهبازی نامیده و معتقدند که از نسل فردی به همین نام هستند» (سلیمانی، ۱۳۸۳، ۲۷). گورونی‌ها خود را از لوتی‌ها، با توجه به موقعیت و نژاد، متمایز می‌دانند. البته، لوتی‌ها خود را از گورونی‌ها برتر می‌دانند. سلیمانی علت این برتری‌انگاردن هر کدام بر دیگری را متمایز در شغل اصلی آنان می‌داند (سلیمانی، ۱۳۸۳).

یکی دیگر از موضوعات مهم در ارتباط با زندگی لوتی‌های خرم‌آباد، موضوع برخورد افراد این قوم با مردم است: «... کولی‌ها با همه هم‌زیستی مسالمت‌آمیز دارند» (ذوالفقاری، ۱۴۰۰، ۲۴). این موضوع نشان می‌دهد که کولی‌ها از جمله لوتی‌ها همواره سعی در برقراری ارتباطی مسالمت‌آمیز با سایر اهالی منطقه‌ای که به آن کوچ می‌کردند، داشته‌اند: «... کولیان خانه‌به‌دوشانی کوچ‌چرو هستند که با اقوام و فرهنگ‌ها و آداب و سلیقه‌ها و هنجارهای اجتماعی مردم هم‌رنگ می‌شوند» (سلیمانی، ۱۳۸۳، ۳۰). در

تمبک است که فردی هم با گفتن «شاباش» در میان مردم، رقصندگان و نوازندگان را همراهی می‌کند.

لوتی‌ها در ماه‌های عزاداری به مشاغل دیگری از جمله کارگری در ساختمان و کارخانه‌ها غیر از تولید محصولات غذایی (به دلیل عدم پذیرش کارفرما) روی می‌آورند که این مشاغل به صورت موقتی در نظر گرفته شده است (سلیمانی، ۱۳۸۳، ۳۵). به دلیل نجس خطاب کردن لوتی‌ها امکان کار در مشاغلی که به‌طور مستقیم با غذا و تهیه آن مرتبط است، برای آن‌ها مقدور نیست. در این باره آمده است: اهالی خرم‌آباد به دلیل داشتن عقاید مذهبی، لوتی‌ها را نجس خطاب می‌کردند. بدین ترتیب، ارتباط با افراد این قوم را محدود می‌کردند و به‌عنوان مثال از آن‌ها در صنایعی مانند شیرینی‌پزی، آشپزی و نانوائی استفاده نمی‌شد؛ زیرا اگر اهالی خرم‌آباد از وجود یک کولی در چنین مواردی باخبر می‌شدند، دیگر از این مغازه‌ها خرید نمی‌کردند و یا آنان را مجبور به اخراج لوتی‌ها از مغازه‌شان می‌کردند. همچنین، در مواردی سازهایی مانند دهل، سرنا و کمانچه‌هایی را که ساخته لوتی‌ها بود، نمی‌خریدند چون بر این عقیده بودند که لوتی‌ها نجس هستند. افزون بر این، ایشان اجازه استفاده از مکان‌هایی مانند حمام عمومی را از سوی سایر اهالی نداشتند (ذوالفقاری، ۱۴۰۰، ۲۹). به همین دلیل لوتی‌ها به دلیل تبعیض و تحریم‌های اجتماعی و مذهبی که با آن‌ها روبرو هستند، به مشاغل دیگری که در آن‌ها ممکن است کم‌تر با این نوع محدودیت‌ها مواجه شوند، روی آورده‌اند. یکی از نوازندگان در همین ارتباط بیان کرده است: «... زمانی که موسیقی حرام شد، بعضی از ما به کارگری روی آوردیم» (نوازنده، کد ۵). حسن ذوالفقاری کارهای دیگری از قبیل دزدی، تن‌فروشی، فال‌گیری، فروش گیاهان دارویی و طبی را برای کولی‌ان برمی‌شمارد (۱۴۰۰، ۲۲-۲۴). منظمی در مقاله‌اش به حرفه و ویژگی‌های ظاهری لوتی‌ها پرداخته می‌نویسد: «تخصص در ساخت آلات چوبی همچون دسته‌تفنگ، گرز، سیرکومیرکو (دو وسیله برای کوبیدن شلتوک و برنج)، جای خمیر نان، دهل، سرنا، دایره، کمانچه و... داشته و دارند» (ذوالفقاری، ۱۳۸۷، ۱۲۶).

با توجه به موارد فوق می‌توان چنین پنداشت که شغل موسیقی که همواره از نظر شرع مورد بحث است از یک سو، پرداختن به مشاغل موسیقی و از سوی دیگر مشاغل موقتی و امور دیگری که لوتی‌ها به آن می‌پردازند، در بیشتر موارد مغایر با برداشت قومی از موقعیت اجتماعی متعارف است.

عدم داشتن شغل دائم و محدودیت‌های شغل موسیقی و دیگر مشاغل لوتی‌ها سبب فقر اقتصادی ایشان در منطقه شده است. محل زندگی بیشتر ایشان در خرم‌آباد، محله اسدابادی است^۵. مردم این منطقه با مشکلات زیادی دست‌وپنجه نرم می‌کنند. فقر و بیکاری، فرسودگی منازل مسکونی، وضعیت نامناسب بهداشتی، فقدان مکان‌های تفریحی و ورزشی، نامناسب بودن وضعیت حمل‌ونقل، نبود بانک و خانه بهداشت، تجمع معتادان تزریقی، وجود سرنگ‌های آلوده در کوچه‌ها و معابر و غیره از جمله مشکلات مردم این منطقه بوده و هست. لوتی‌ها عدم رسیدگی مسئولان را علت اصلی این وضعیت می‌دانند: «... اصلاً به ما رسیدگی نمی‌کنند و ما رو رها کردن» (نوازنده، کد ۱). توصیف محل زندگی لوتی‌ها می‌تواند نشان‌دهنده جزئیات مهمی از زندگی آنان باشد. سلیمانی (۱۳۸۳) خانه لوتی‌ها را این‌گونه توصیف می‌کند: طاقچه‌هایی در داخل اتاق‌ها وجود دارد که از عکس‌های

حفظ می‌کنند.

یکی از موضوعاتی که به تفکر مذکور دامن می‌زند خوردن گوشت حیوانات حرام گوشت توسط لوتی‌ها است. یکی از واژگانی که به دفعات در مورد لوتی‌ها در منطقه کاربرد دارد، «نجس بودن» آن‌هاست. سلیمانی ذکر می‌کند که برخی از منابع غذایی لوتی‌ها «... گراز، جوجه تیغی و مار...» (سلیمانی، ۱۳۸۳، ۳۰) است؛ منظمی نیز به شکار گراز وحشی توسط لوتی‌ها اشاره دارد (۱۳۸۷، ۱۲۶). در شرع اسلام و مذهب تشیع، گراز وحشی (= خوک) یکی از نجس‌های ده گانه محسوب می‌شود. در شرع تشیع خوردن حیوانات وحشی مانند مار، موش، سوسمار، قورباغه، خارپشت و... که قابل شمارش نیست، حرام است. بنابراین تغذیه از گوشت مار و جوجه تیغی/خارپشت نیز با مبانی مذهب تشیع مغایرت دارد. تجربه مردم خرم‌آباد از این رفتار سبب واکنش‌هایی نسبت به لوتی‌ها شده که برخی از این موارد در مصاحبه‌ها بیان شده است. به‌عنوان نمونه یکی از مصاحبه‌شوندگان چنین بیان می‌کند: «وقتی آنان از جلوی خانه بعضی مردم رد می‌شدند، عده‌ای جلوی خانه‌شان را آب می‌کشیدند تا نجاست این قوم از جلوی خانه‌شان پاک شود» (نوازنده کد ۳). همچنین در این ارتباط می‌توان این نکته را بیان کرد که کولی، بر طبق گفته اهالی خرم‌آباد، دارای بوی خاصی بوده که سبب شده بر اساس همین بو، آنان را از «نسل شیطان» خطاب کنند (ذوالفقاری، ۱۴۰۰، ۳۰). با توجه به نبود اطلاعات کافی در این زمینه و همچنین پرهیز از هرگونه قضاوت، نمی‌توان نتیجه‌دستی در این ارتباط گرفت که آیا این بو به علت نبود امکانات بهداشتی برای استحمام لوتی‌ها بوده است یا موارد دیگری در این ارتباط مؤثر بوده‌اند.

۲. وضعیت اقتصادی و اثرات آن

لوتی‌ها برای گذران زندگی، نوازندگی و سازندگی^۶ را به‌عنوان شغل اصلی خود برگزیده‌اند. حسن ذوالفقاری ذکر می‌کند که کولی‌ان در نواختن انواع ساز استادند (۱۴۰۰، ۲۰). کمانچه پشت‌باز از سازهای اصلی لوتی‌هاست (منظمی، ۱۳۸۷، ۱۲۶). این ساز به علت دارا بودن حجم صدای بیشتر در مراسم عروسی کاربرد دارد (منظمی، ۱۳۸۷، ۱۲۶). در هم‌نوازی غالباً سرنا با دهل و کمانچه با تمبک همراه می‌شود. در یک مَثَل قدیمی به دهل‌زدن لوتی‌ها و تحقیر آن‌ها چنین آمده: «... لوتی فرار کرده بود، توی دره‌ای دهل می‌زد» (ذوالفقاری، ۱۴۰۰، ۲۱). انتخاب نوازندگی و سازندگی اغلب، به‌علاقه شخصی لوتی‌ها برمی‌گردد و اجباری در این مورد از طرف قوم اعمال نمی‌شود. دو تن از نوازندگان که با آن‌ها مصاحبه کردیم معتقد بودند که: «من واقعاً به این کار نوازندگی و سازندگی علاقه دارم و قطعاً اگر دوبار متولد می‌شدم همین کار رو می‌کردم و اگر میلیارد هم بودم به کارگاه برای خودم درست می‌کردم چیزایی رو که دوست داشتم خودم درست می‌کردم» (نوازنده کد ۲ و ۴). از منابع درآمد لوتی‌ها، نوازندگی در عروسی‌هاست. آنان علاوه بر پولی که در ابتدا از صاحب مجلس عروسی گرفته‌اند، مقداری پول هم به‌عنوان شاباش به دست می‌آورند که پس از اتمام مجلس عروسی این پول‌ها را به‌طور مساوی بین خود تقسیم می‌کنند (سلیمانی، ۱۳۸۳، ۳۴). لوتی‌ها در رقص نیز تبحر دارند. برخی عقیده دارند که بهترین رقصندگان خرم‌آباد لوتی‌ها هستند (سلیمانی، ۱۳۸۳، ۵۹). رقصندگان دایره‌ای به‌صورت زنجیر تشکیل داده که در دست راست نفر اول دستمالی قرار دارد و دست چپ او به دست نفر بعدی متصل است. گروه نوازندگان کولی هم شامل یک نفر سرنا، یک نوازنده دهل یا کمانچه و نوازنده

حس کرده‌اند. آن‌ها خاطرات دوران مدرسه رفتن خودشان را چنین بازگو می‌کنند: «بعضی مردم به کودکان‌شان می‌گفتند که با کودکان لوتی هم‌بازی نشوند و در مدرسه کنار آن‌ها نشینند» (نوازنده لوتی، کد ۲)؛ «یا توی مدرسه مارو مسخره می‌کردند می‌گفتن تو لوتی ای...» «حتی بعضی معلم‌ها هم وقتی می‌فهمیدن ما لوتی هستیم برخوردشون باهامون فرق می‌کرد» (نوازنده لوتی، کد ۲).

زنان کولی با پذیرش بسیاری از کلیشه‌های جنسیتی، نقش‌های نابرابری را در زندگی خود تجربه می‌کنند، مانند تحمل انزوای اجتماعی، رفتارهای نامطلوب از سوی خانواده و خشونت‌های خانگی. آن‌ها، افزون بر انجام کارهای خانه و کمک به همسران‌شان، مجبورند برای تأمین هزینه‌های زندگی، به فعالیت‌هایی مانند گدایی و دست‌فروشی روی آورند. دختران نیز از کودکی به کارهای خیابانی مانند فروش اجناس کوچک یا مراقبت از خواهر و برادران کوچک‌تر مشغول می‌شوند که این امر اغلب آن‌ها را از تحصیل محروم می‌کند. زنان کولی همچنین از فقدان حمایت‌های اجتماعی و اقتصادی، چه در درون خانواده و چه در جامعه، رنج می‌برند که به انزوای بیشتر و تداوم شرایط دشوار زندگی آن‌ها می‌انجامد. تربیت کودکان در این جوامع بر اساس استقلال و خودکفایی زود هنگام رخ می‌دهد و نقش‌ها در خانواده بر اساس جنسیت تعیین می‌شوند که یکی از پیامدهای آن انتظارات بالاتر از دختران و مسئولیت‌های بیشتر برای آنان است. این شرایط منجر به نابرابری‌های شدید جنسیتی در میان زنان کولی می‌شود که نه تنها در زندگی روزمره، بلکه در تعاملات اجتماعی و موقعیت اقتصادی نیز مشهود است.

زنان این خرده‌فرهنگ بسیاری از کلیشه‌های جنسیتی را به‌عنوان رفتارهای رایج مورد پذیرش قرار داده‌اند. علاوه بر این، اغلب این رفتارها تحت عنوان رفتارهای زنانه تلقی می‌شوند. این زنان انزوا و تحت فرمان مرد بودن را جزو ویژگی‌های زنانه خود پذیرفته و مقاومتی در برابر آن ندارند. همچنین، این زنان در برابر رفتارهای نامطلوب مادرشوهر، هنگام پسر دار نشدن را تحمل می‌کنند. سایر رفتارهایی که می‌توان در این ارتباط مطرح کرد شامل داشتن هوو، کتک خوردن از شوهر، چندزنی، تکدی‌گری و... هستند (یوسفوند و همکاران، ۱۴۰۱، ۱۱۵).

کودکی دختران کولی با کار اجباری همراه بوده است (یوسفوند و همکاران، ۱۴۰۰، ۳۵۵). آنان به کارهایی مانند دست‌فروشی، دود کردن اسفند، پاک کردن شیشه‌های ماشین‌ها، فروش جوراب و آدامس و غیره مشغول بوده‌اند (یوسفوند و همکاران، ۱۴۰۰، ۳۵۵). برخی علت انجام این‌گونه کارها را فقر اقتصادی خانواده‌ها می‌دانند و معتقدند که اگر این فعالیت‌ها انجام نشود، زندگی‌شان به‌خوبی گذرانده نمی‌شود و از تأمین مخارج مورد نیاز خانواده، عاجز خواهند بود (یوسفوند و همکاران، ۱۴۰۰، ۳۵۵). لوتی‌ها رفتار نامناسب با زنان و کودکان را قبول ندارند و در هنگام مصاحبه این ادعا را رد کردند: «... نه ما رفتار نامناسبی که شما می‌گین رو با زن و بچه‌هامون نداریم» (نوازنده، کد ۵-۱). اما از دید افراد محلی، برخورد لوتی‌ها با زنان و کودکان این قوم نامناسب است: «دختر بچه‌هاشون از بچگی تو کوچه خیابون و چیزی می‌فروشن، زنانشون هم همین‌جور» (زن خانه‌دار، کد ۸). موارد مطرح شده از نظر برخی از جوامع ممکن است کودکان آزاری یا حتی در جوامع اروپایی جرم تلقی شود؛ اما این موارد در میان لوتی‌ها امری رایج و پذیرفته شده است و هم کودکان و هم زنان این

ب‌رابطه به هم پر شده است؛ مانند پوست‌های تبلیغاتی، عکس امامان در کنار عکس ماشین، عکس کاندیداتوره‌های ادوار گذشته انتخابات، عکس خواننده‌های لس آنجلسی و همچنین خواننده‌ها و ستاره‌های سینمای هند. همچنین در خانه‌هایشان، قفس‌های کبک و دیگر پرندگان وجود دارد...؛ افزون بر این، ممکن است چند خانوار در یک اتاق خانه در کنار هم زندگی کنند (سلیمانی، ۱۳۸۳، ۳۴).

ذوالفقاری بیان می‌کند که لوتی‌ها «مردمی فقیر، ناتوان و تهیدست هستند. دلیل آن شاید جایگاه اجتماعی آنان باشد که هیچ‌گاه به آنان فرصت داده نشده تا در اجتماع مطرح شوند. ممکن است سوابق خلاف گروهی از آنان موجب این امر بوده باشد» (۱۴۰۰، ۱۴۶). همان‌طور که ذوالفقاری اشاره کرده است، عوامل مختلفی سبب شده تا فرصتی به لوتی‌ها داده نشود تا در اجتماع مطرح شوند. از جمله این عوامل می‌توان به نقش شهرداری و نقش مردم ساکن در خرم‌آباد اشاره کرد که در ادامه بررسی خواهد شد. مثال‌هایی در مورد وضع ظاهری نامناسب آنان که نشان‌دهنده فقر لوتی‌ها بوده، ساخته شده است؛ برای نمونه: «لوتی است و همین یکدست لباس» (ذوالفقاری، ۱۴۰۰، ۲۵). با این همه، اغلب لوتی‌ها برای امرامعاش و ثبات همین فقر نسبی هم تلاش خود را می‌کنند و بر همین اساس این ضرب‌المثل در خرم‌آباد رایج است: «لوتی نمی‌تواند بیکار باشد؛ به قول دورودی‌ها: لوتی که بیکار است، مجلس ختم پدر خودش را می‌گیرد» (ذوالفقاری، ۱۴۰۰، ۱۹). بیشتر لوتی‌ها بر این باورند که: «هیچ‌گاه بیکار نمی‌شیم همیشه هر جور شده برای خودمون یه کار پیدا می‌کنیم» (نوازنده، کد ۳).

۳. وضعیت اجتماعی

دسترسی لوتی‌های خرم‌آباد، به امکانات آموزشی محدود است. پیش از انقلاب اسلامی، تعداد بسیار محدودی از لوتی‌ها به مدرسه می‌رفتند؛ اما پس از انقلاب اسلامی، با توجه به افزایش شهرنشینی روستاییان، لوتی‌ها همراه با طایفه‌ای که با آنان کوچک می‌کردند، فرزندان خود را به مدرسه فرستادند؛ اما بیشتر آنان مدرسه را در همان دوران ابتدایی و راهنمایی رها کردند که برای این عمل خود دلایلی داشتند از جمله فقر مالی و نیاز به کسب درآمد؛ ازدواج در سن پایین که نیازمند درآمدزایی در همان سنین است؛ آنان تحصیل را عاملی برای فاصله‌انداختن از خانواده خود می‌دانند و برای همین شغل پدران خود را برمی‌گزیدند؛ پذیرفته‌نشدن و مورد تمسخر قرار گرفتن نزد هم‌کلاسی‌ها. متأسفانه آمار منتشر شده‌ای در ارتباط با میزان تحصیلات و همچنین اخراج آموزشی در میان لوتی‌ها وجود ندارد، لذا نمی‌توان در این ارتباط اظهار نظر دقیقی انجام داد؛ اما آنچه مشهود است میزان پایین‌تر افراد تحصیل کرده در این قوم نسبت به سایر اهالی خرم‌آباد است. برخی از لوتی‌ها معتقدند که علت عدم تمایل آنان به مدرسه رفتن، برخورد متفاوت هم‌کلاسی‌ها و خانواده‌هایشان با آنان است. «... یادمه روز اول مدرسه‌ها، خانواده‌ها نمیداشتند بچه‌شون کنار من بشینه چون میگفتن این نجسه» (نوازنده، کد ۱). همچنین به برخورد متفاوت معلم‌ها در مدرسه با آنان اشاره کرده‌اند: «... بعضی معلم‌هامون سعی می‌کردند ما رو نادیده بگیرند و هر اتفاقی می‌افتاد می‌نداختن گردن ما» (نوازنده، کد ۳). بنابراین اغلب لوتی‌ها از تحصیلات اندکی برخوردارند و این موضوع در تعارض با فرهنگ مردم خرم‌آباد است که به تحصیلات اهمیت می‌دهند؛ زیرا تحصیل کردگان معمولاً از مناصب و مشاغل خوبی برخوردار هستند. افزون بر این، کودکان لوتی هم این تغییر برخورد مردم با خودشان را از نزدیک

قوم این مسئله را جزئی از زندگی خود می‌دانند.

تأثیر عوامل فوق

باز خورد جامعه نسبت به لوتی‌ها در کل منجر به طرد اجتماعی شده است و طردشدگی تأثیرات متعددی در زندگی ایشان به وجود آورده است. این پیامدها شامل انزجار از فرهنگ کلی جامعه، کتمان هویت خود و احساس اضافه، عدم وصلت/ ازدواج با جامعه میزبان، سرخوردگی از حرفه نوازندگی و در نهایت یکی از مهم‌ترین مشکلات به مسائل اقتصادی برمی‌گردد که سرانجام به مهاجرت برخی از لوتی‌ها منجر می‌شود. طردشدگی لوتی‌ها ممکن است باعث انزجار از فرهنگ و ارزش‌های جامعه شود و بنابراین احساس عدم تعلق و همزیستی با دیگر افراد را به وجود آورد. همچنین، طردشدگی ممکن است ایشان را وادار به کتمان هویت خود کند. آن‌ها ممکن است به این نتیجه برسند که باید هویت خود را پنهان کنند. این موضوع می‌تواند باعث شدیدتر شدن نگرانی و دلزدگی آن‌ها شود (محمدی و همکاران، ۱۴۰۰، ۱۰۵).

طرد اجتماعی بر موسیقی لوتی‌ها تأثیری غیرقابل‌انکار گذاشته است. با توجه به پاره‌های مسائل تعصبی و وجود محدودیت‌ها، لوتی‌ها برای اجرای موسیقی و همچنین برای انتقال موسیقی خود، نیازمند مکان‌هایی بوده‌اند که دور از چشم از دیگران به فعالیت خود ادامه دهند. به‌طور کلی می‌توان بیان داشت که به منظور جلوگیری از صدای منتشرشده توسط سازهای موسیقی، نوازندگان لوتی در مکان‌هایی اقدام به نواختن می‌کرده‌اند که صدای ساز آن‌ها به بیرون نفوذ نکند. لوتی‌ها در این شرایط به ناچار مکان‌هایی مانند انبار، کوه، تفریحگاه، چادر، دره، زیرزمین را برای انتقال موسیقی و همچنین تمرین انتخاب نموده‌اند. با وجود این انزوا، موسیقی لوتی‌ها همچنان به‌عنوان وسیله‌ای برای انتقال فرهنگ و سنت‌های قوم کاربرد داشته است.

در ادامه، طردشدگی می‌تواند منجر به منع ازدواج خارج از گروه شود. منظمی در مورد جایگاه اجتماعی لوتی‌ها می‌گوید: «به علت پاره‌های مسائل تعصبی جامعه از وصلت با آن‌ها پرهیز می‌نموده ...» (۱۳۸۷، ۱۲۴). این منع ازدواج خارج از گروه می‌تواند به‌تنهایی و احساس اضافه‌بودن منجر شود. سرخوردگی از پیشه نوازندگی نیز از دیگر عواقب طردشدگی در زندگی لوتی‌هاست و می‌تواند منجر به احساس ناراحتی و سرخوردگی نسبت به پیشه نوازندگی شود و آن‌ها را به دنبال جایگزینی برای رسیدن به شادابی وادار کند. ضمن اینکه انزجار از فرهنگ کلی جامعه نیز می‌تواند اثرات منفی داشته باشد. سرخوردگی و دلزدگی یکی از پیامدهای طرد،

نزد لوتی‌هاست: «...بدین معنا که نوع تصورات اجتماع کلی در ارتباط با لوتی‌ها سبب شده که آن‌ها تمایل چندانی به آموزش موسیقی به فرزندان خود نداشته باشند. آن‌ها می‌دانند که هزینه کردن وقت و انرژی در این پیشه آینده‌ای برای فرزندانشان رقم نخواهد زد و فرایند انزوا آن‌ها را تشدید خواهد نمود» (محمدی و همکاران، ۱۴۰۰، ۱۳۴). این پیامدها باعث شده‌اند که در نگاه عمومی جامعه، لوتی‌ها انگیزه کافی برای آموزش موسیقی به فرزندان خود نداشته باشند: «... خلیبا همون موقع خودشون نوازندگی رو کنار گذاشتن و حتی نداشتن بچه‌هاشون نوازنده بشن» (نوازنده، ۵ کد و کد ۴). آنان می‌دانند که صرف انرژی و زمان در این پیشه، نتیجه‌ای مطلوب برای آینده فرزندانشان نخواهد داشت و باعث افزایش احساس دورافتادگی و ناامیدی آنان خواهد شد. وقتی که اعضای یک گروه به دلیل طردشدگی، با مشکلات اقتصادی روبرو می‌شوند، زندگی‌شان به آسانی پیش نخواهد رفت و ممکن است برای تأمین نیازهای روزمره خود مجبور به مهاجرت به شهرهای دیگر شوند: «... بعضی از ما، اون زمان چون این شرایط رو دیدند یا مهاجرت کردند» (نوازنده، ۴ کد).

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر به این نتیجه می‌رسد که انزوا اجتماعی لوتی‌های خرم‌آباد یک وضعیت ساختاری پایدار و چندعاملی است که ریشه در تلاقی عوامل تاریخی، جغرافیایی، اقتصادی و هویتی دارد. مهاجرت تاریخی از کرمانشاه و اسکان اجباری در محلات حاشیه‌ای مانند دره کوروش و باجگیران، آن‌ها را به‌طور ذاتی در پایین‌ترین لایه‌های اجتماعی و فضایی شهر قرار داده است؛ این فقدان مکانی امن با فقدان سند رسمی، محرومیت ساختاری را تشدید کرده است. در کنار این بستر، مشاغل سنتی و فرودست آن‌ها، مانند نوازندگی و سازندگی، در نگاه جامعه غالب به عاملی برای «دیگری‌سازی» و تعریف هویت آن‌ها به‌عنوان «دیگری فرودست» تبدیل شده است. این وضعیت، اگرچه با تلاش برای هم‌رنگی و تعدیل نگاه‌ها همراه بوده، اما همچنان به دلیل «نداشتن اصالت اجتماعی در جوامع عشیره‌ای» و تداوم کلیشه‌سازی‌ها، مانع اصلی در برابر پذیرش کامل آن‌ها به‌عنوان شهروند عادی باقی مانده است. در نهایت، این تداخل عوامل منجر به ایجاد یک سیکل معیوب تاریخی شده است که در آن، طرد اجتماعی اولیه به فقر اقتصادی منجر شده و این فقر نیز خود به عاملی برای تداوم برجسبزی و انزوا تبدیل گردیده است؛ از این رو، شکستن این ساختار نیازمند مداخلاتی فراتر از تغییرات سطحی نگرشی است.

پیوست‌ها

1. Social position.
2. Diaspora.
3. Gypsies in Potwa.
۴. در منطقه علاوه بر اصطلاح نوازنده، از «سازنده» برای کولی‌ها نیز استفاده می‌شود.
۵. نام این محله در گذشته کوروش یا سه‌راهی بمبئی بوده است؛ اما پس از انقلاب ۱۳۵۷ به اسدآبادی تغییر کرد.
۶. مشکلات مطرح‌شده توسط عباس دالوند، عضو شورای تشکیل غیردولتی باران در گردهمایی مشترک مسوولان، مردم و تشکلهای غیردولتی، بهار ۱۳۸۷ ه.ش.

فهرست منابع

Bourdieu, P. (1979). *La distinction: Critique sociale du jugement*. Éditions de Minuit. https://psychaanalyse.com/pdf/la_distinction_critique_sociale_du_jugement.pdf

- Bukhari, S. J. A. (2014). *Victims of social exclusion: The case of gypsies in Potwar* [Master's thesis, Pakistan Institute of Development Economics]. PIDE Reference Library. <https://file.pide.org.pk/pdf/thesis/-mphil-development-studies-2014-syed-jamshid-ahmad-bukhari-victims-of-social-exclusionthe-case-of-gypsies-in-potwar.pdf>
- Dahrendorf, Ralf. (1959). *Class and class conflict in industrial society*. Stanford University Press. <https://doi.org/10.4324/9781003260257>
- Derrington, C., & Kendall, S. (2003). *Gypsy Traveller students in English secondary schools: Culture, identity and exclusion*. Trentham Books.
- Eren, B., & Gülnihal, G. (2017). The use of Orff-based music activities for educational and therapeutic purposes with disadvantaged group of Romani children. *Educational Research and Reviews*, 12(22), 1062–1073. <https://doi.org/10.5897/ERR2017.3342>

- Fejes, J. B. (2005). Roma tanulók motivációját befolyásoló tényezők. *Iskolakultúra*, 15(11), 3–13. <https://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/20330>
- Fløtten, T. (2006). *Poverty and social exclusion: Two sides of the same coin; a comparative study of Norway and Estonia* [Doctoral dissertation, University of Oslo]. Research Archive. <https://fafo.no/publikasjoner/fafo-rapporter/poverty-and-social-exclusion-two-sides-of-the-same-coin>
- Forray, K. (1998). A cigányáság oktatásának egyes kérdései Európában. *Magyar Pedagógia*, 98 (1), 3–16. https://kisebbssegkutato.tk.hu/uploads/files/olvasoszoba/multikulturalizmus/Forray_R_Katalin_A_ciganyasag_oktatasanak_egyes_kerdesei_Europaban.pdf
- Grusky, D. B. (Ed.). (2014). *Social stratification: Class, race, and gender in sociological perspective*. Westview Press. <https://doi.org/10.4324/9780429494642>
- Gwynedd, L., & McCluskey, G. (2008). Education and gypsies/travellers: Contradictions and significant silences. *International Journal of Inclusive Education*, 12(4), 331–345. <https://doi.org/10.1080/13603110601183065>
- Khatibzadeh, L. (2018, March 13). *Yek ruz dar mahalle-ye lotiha-ye Khorramabad* [A day in the Luti neighborhood of Khorramabad]. IRNA News Agency. <https://www.irna.ir/news/83242294> (in Persian)
- Lloyd, G., & McCluskey, G. (2008). Education and gypsies/travellers: Contradictions and significant silences. *International Journal of Inclusive Education*, 12(4), 331–345. <https://doi.org/10.1080/13603110601183065>
- Lukács, V. (2008). Me, my future and the school: Gypsy pupils' perception of formal education in Hungary. *Taiwan International Studies Quarterly*, 4(1), 127–171. <https://doi.org/10.1080/01419870.2012.669487>
- Macionis, J. J., & Plummer, K. (2012). *Sociology: A global introduction* (5th ed.). Pearson. <https://books.google.com/books/about/Sociology.html?id=P4z3GgAgMFYC>
- Manuel, P. (1989). Andalusian, gypsy, and class identity in the contemporary flamenco complex. *City University of New York (CUNY)*, 33 (1), 47–65. <https://doi.org/10.2307/852169>
- Miysami, S. H. (2016). Music in Ghaznavid period [Musighi dar dow-reh-ye Ghaznaviyan]. *Fine Arts: Performing Arts and Music*, 21(2), 63–68. <https://doi.org/10.22059/jfadram.2016.59699> (in Persian)
- Mohammadi, J., Moradinejad, E., & Roshanpour, A. (2021). The subculture of Luti-ha and the experience of social exclusion (A case study of Lutis in Khorramabad) [Khordeh farhang-e luti-ha va tajrobeh-ye tard-e ejtemai]. *The Journal of Welfare Planning and Social Development*, 12(48), 105–145. <https://doi.org/10.22054/qjssd.2021.61407.2192>
- Monzami, Sh. (2008). An Introduction to the typology of music types in lorestan [Moghaddame'i bar gooneh-shenasi-ye anva'-e musighi dar Lorestan]. *Fine Arts: Performing Arts and Music*, 36, 123–129. https://journals.ut.ac.ir/article_27355.html (in Persian)
- Nasri Ashrafi, J. (2004). Gypsies [Kuli-ha]. *The Journal of Musical Magham*, 29, 8–17. <https://ensani.ir/fa/article/author/32436?ArticleSearch%5BsortBy%5D=date> (in Persian)
- Safikhani, S., Mousavi, S. Y., & Rajablu, Q. (2016). Liminal identity of gypsies in Tehran [Hoviyat dar astaneh-ye kuli-haye saken dar Tehran]. *The Iranian Cultural Research Quarterly*, 9(3), 1–29. <https://doi.org/10.22035/ijcr.2016.319> (in Persian)
- Slavkova, M. (2007). Evangelical gypsies in Bulgaria: Way of life and performance of identity. *Romani Studies*, 5, 117(2), 205–246. <https://doi.org/10.3828/rs.2007.10>
- Smith, T. (1997). Recognising difference: The Romani "gypsy" child socialisation and education process. *British Journal of Sociology of Education*, 18(1), 6–16. <https://doi.org/10.1080/0142569970180207>
- Soleimani, H. (2004). *The Luti and their musical life in Lorestan* [Luti-ha va zendegi-ye musighi-ye anha dar Lorestan [Master's thesis, Iran University of Art]. Iran University of Art Electronic Theses and Dissertations (ETDs). (in Persian)
- Taylan, H. H., & Barış, İ. (2015). *Romanlar ve sosyal dışlanma* [Romanies and social exclusion]. Çizgi Kitabevi. https://www.kitapyurdu.com/kitap/romanlar-ve-sosyal-dislanma/376794.html?srsltid=Afm-BQorea8gxPGP_Jk4s-9khjnMFB_9NEQpZ6WABgWEH2-nOm-cfYtTjx
- Tohidi, S. E. (2004). Gypsy wanderings in Iran [Pareh-ha-ye kuli-ha dar sarzamin-e Iran]. *The Journal of Musical Magham*, 29(1), 18–20. <https://ensani.ir/fa/article/author/12405?ArticleSearch%5BsortBy%5D=mostViewed> (in Persian)
- Vekerdı, J. (1988). The gypsies and the gypsy problem in Hungary. *Hungarian Studies Review*, 15(2). https://efolyoirat.oszk.hu/00000/00010/00019/pdf/HSR_1988_2_013-026.pdf
- Wright, E. O. (1997). *Class count: Comparative studies in class analysis*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511488917>
- Yousefvand, S., Mohseni, R., & Ghiasvand, A. (2021). Double marginalization: A narrative of the life of Gypsy women in the city of Khorramabad [Matrudiyat-e mozaaf; revayati az zist-e zanan-e kuli shahr-e Khorramabad]. *The Scientific-Research Journal of the Study of Iranian Social Issues*, 12(2), 329–365. <https://doi.org/10.22059/ijsp.2022.87914> (in Persian)
- Yousefvand, S., Mohseni, R. A., & Ghiasvand, A. (2022). Yousefvand, S., Mohseni, R. A., & Ghyasvand, A. (2022). Analyzing Gypsies' lived experience of social exclusion (Case study of Khorramabad city's Gypsies) [Vākāvi e tajrobe-ye zist-e Koli-haa az tedāro-e ejtemā'i motālēe: Koli-haa-ye shahr-e Khorramābād]. *Journal of Sociology of Culture and Art*, 4(1), 106–125. <https://doi.org/10.34785/J016.2022.011> (in Persian)
- Zandieh, H., Safari, M. R., & Hadi, M. (2019). The social status of the Luti people in western Iran [Vaz'iyat-e ejtemā'i-ye Kavali-ha dar Gharb-e Iran]. *Tahghighat-e Tarikhi-ye Ejtemā'i*, 9(1), 223–299. <https://doi.org/10.30465/shc.2019.25834.1918> (in Persian)
- Zolfaghari, H. (2021). The social status of musician Lulies and minstrel Kowlies in Persian proverbs [Jaygah-e ejtemā'i-ye Luliyān-e Khonyagar va Kuli-an-e Rameshkar dar amthal-e Farsi]. *Journal of Iranian Studies*, 20(40), 129–167. <https://doi.org/10.22103/jis.2021.17834.2193> (in Persian)
- توحیدی، سید عمادالدین (۱۳۸۳). پرسه‌های کولی‌ها در سرزمین ایران. مقام موسیقایی، ۲۹، ۱۸–۳۰. <http://noo.rs/YcMAy>
- خطیب‌زاده، لیلیا (۱۳۹۷، ۲۲ اسفند). یک روز در محله لوطی‌های خرم‌آباد. خبرگزاری ایرنا. <https://www.irna.ir/news/83242294>
- ذوالفقاری، حسن (۱۴۰۰). جایگاه اجتماعی لولیان خنیاگر و کولیان رامشگر در امثال فارسی. مجله مطالعات ایرانی، ۲۰، ۱۲۹–۱۶۷. <https://doi.org/10.22103/jis.2021.17834.2193>
- زندیه، حسن؛ صفری، محمدرضا و هادی، معصومه (۱۳۹۸). وضعیت اجتماعی کولی‌ها در غرب ایران. دوفصلنامه علمی تحقیقات تاریخ اجتماعی پژوهشگاه علوم

لوتی‌ها در خرم‌آباد: تحلیل عوامل جامعه‌شناختی مؤثر بر فاصله اجتماعی و نزول منزلت یک گروه موسیقایی

میثمی، سید حسین (۱۳۹۵). موسیقی در دوره غزنویان: نشریه هنرهای زیبا: هنرهای نمایشی و موسیقی، ۲۱(۲)، ۶۳-۶۸. <https://doi.org/10.22059/jfadram.2016.59699>

نصری اشرفی، جهانگیر (۱۳۸۳). کولی‌ها. مجله مقام موسیقایی، ۲۹، ۸-۱۷. <https://ensani.ir/fa/article/author/32436>

یوسفوند، سجاد؛ محسنی، رضاعلی و غیاثوند، احمد (۱۴۰۰). مطروودیت مضاعف؛ روایتی از زیست زنان کولی شهر خرم‌آباد. بررسی مسائل اجتماعی ایران، ۱۲(۲)، ۳۲۹-۳۶۵. <https://doi.org/10.22059/ijsp.2022.87914>

یوسفوند، سجاد؛ محسنی، رضاعلی و غیاثوند، احمد (۱۴۰۱). واکاوی تجربه زیسته کولی‌ها از طرد اجتماعی مورد مطالعه: کولی‌های شهر خرم‌آباد. فصلنامه علمی جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۴(۱)، ۱۰۶-۱۲۵. <https://doi.org/10.34785/J016.2022.01>

انسانی و مطالعات فرهنگی، ۹(۱)، ۲۲۳-۲۹۹. <https://doi.org/10.30465/shc.2019.25834.1918>

سلیمانی، حبیب‌الله (۱۳۸۳). لوتی‌ها و زندگی موسیقایی آن‌ها در لرستان [پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه هنر ایران]. پایان‌نامه‌ها و رساله‌های الکترونیکی دانشگاه هنر ایران.

صفی‌خانی، نمره؛ موسوی، سید یعقوب و رجبلو، قنبرعلی (۱۳۹۵). هویت در آستانه کولی‌های ساکن در تهران. فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، ۹(۳)، ۱-۲۹. <https://doi.org/10.22035/ijcr.2016.319>

محمدی، جمال؛ مرادی‌نژاد، الهام و روشن‌پور، امین (۱۴۰۰). خُرده‌فرهنگ لوطی‌ها و تجربه طرد اجتماعی. فصلنامه علمی برنامه‌ریزی رفاه توسعه اجتماعی، ۱۲(۴۸)، ۱۰۵-۱۴۵. <https://doi.org/10.22054/qjssd.2021.61407.2192>

منظمی، شهرام (۱۳۸۷). مقدمه‌ای بر گونه‌شناسی انواع موسیقی در لرستان. نشریه هنرهای زیبا، ۳۶(۰)، ۱۲۳-۱۲۹. https://journals.ut.ac.ir/article_27355.html